

Bihari Rita¹

Orosz hibrid módszerek a Nyugat-Balkánon

Russian Hybrid Methods in the Western Balkans

Absztrakt

Tanulmányomban a hibrid módszerek Nyugat-Balkánon történő alkalmazásával foglalkozom, amelyet Oroszország délkelet-európai regionális befolyásán keresztül mutatok be. A hibrid hadviselés előkészítő szakasza számos, úgynevezett puha eszközt használ, amelyek változatos formában és intenzitással vannak jelen a bevetési területen. A Nyugat-Balkán nagy számban hordoz olyan sebezhetőségi pontokat, amely a hibrid módszerek számára kapaszkodót nyújtanak. Ennek köszönhetően nagyobb felületen tud érvényesülni. Ezeknek a területeknek az elemzésével feltárni kívánom a Nyugat-Balkán kritikus biztonsági területeit, valamint összegzőként rámutatok a NATO és az Európai Unió általánosan kialakított ellentevékenységére.

Kulcsszavak: Nyugat-Balkán, Oroszország, hibrid hadviselés

Abstract

My study deals with the application of hybrid methods through the Southeastern European regional influence of Russia in the Western Balkans. The preparatory phase of hybrid warfare uses several soft tools that are present in a variety of forms and intensity in the field of application. The Western Balkans carries much vulnerability that provides opportunities for hybrid methods so it can be used on a larger surface. By analysing these areas,

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – National University of Public Service – Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: bihari.rita@hm.gov.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1012-1941>

I would like to show the critical security areas of the Western Balkans and finally point to the counter activities of NATO and the European Union.

Keywords: *Western Balkans, Russia, hybrid warfare*

Bevezetés

A Nyugat-Balkánt,² mint a délkelet-európai régió részét történelme során jelentős politikai térfolyamatok struktúrája határozta meg, egyfajta birodalomváltó tér jelleg volt megfigyelhető évszázadokon keresztül.³ A Balkán mindig részben belső vagy külső, vagy épp belsővé váló külső birodalmi keretek között létezett.⁴ A különböző csoportok, etnikumok sajátos fejlődési lehetőségeiket alakították ki és a birodalomváltó struktúra mellett az összetöredezés is jellemezte a régiót, amely elindította a balkanizálódási folyamatot.

Az 1990-es évek eseményei után a 21. századi Nyugat-Balkán számos súlyos probléma által terhelt térsége Délkelet-Európának. Ezeknek a problémáknak a kezelésében a leghathatósabb hosszú távú segítséget a nyugati integrációk adhatják, azonban jelenleg az európai uniós csatlakozásra váró nyugat-balkáni államok közül mindössze kettőnek van belátható időn belül esélye a csatlakozási folyamat véglegesítésére,⁵ viszont a becslések szerinti 2025-ös dátum nem céldátum, pusztán előrejelzés egy átfogó ütemterv részeként. A csatlakozási bizonytalanságot, az Európai Unió eddigi, lényegében érdemleges stratégia nélküli hozzáállását, a Nyugat-Balkán geopolitikai helyzetét vagy éppen a belső problémák és konfliktusok sorát, más az EU-n kívüli szereplők is felismerték és kihasználták.

A befolyási övezetté válás okai nem egységesek, a kulturális, vallási, katonai és gazdasági okokon át egészen a világhatalmi pozíció demonstrálásáig széles skálán mozognak az indítékok. A Nyugat-Balkán pedig egy olyan térség, amely önmagában nem képes a problémáit kezelni, külső segítségre van szüksége, ezáltal befolyásolhatósága sokkal nagyobb. A legfontosabbak hatalmi játékosok egyike pedig mindenképp Oroszország.

Oroszország balkáni attitűdje

Oroszország visszatérése a Balkánra semmiképp sem tekinthető érdek nélkülinek. A Nyugattal szemben igyekszik pozicionálni magát, kihasználva a Balkánt uraló politikai instabilitást. Az az elképzelés, hogy esetlegesen nem a nyugati befolyás visszaszorításában érdekelt, hanem hogy a balkáni országok jövőbeli integrációjában lát

² A Nyugat-Balkán az Európai Unió által megalkotott, inkább politikai kifejezés mintsem földrajzi definíció. Regionálisan egybefogja azokat az országokat a Balkán-félszigeten, amelyekkel potenciális partneri kapcsolatot kíván az EU kialakítani. A tanulmány az Európai Unió 2018-as nyugat-balkáni stratégiájában is megjelenő 6 államot vizsgálja. Ezek név szerint a következők: Szerbia, Montenegró, Macedónia, Albánia, Bosznia-Hercegovina, Koszovó.

³ Horváth Gyula – Hajdú Zoltán (szerk.): Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országáiban, Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja, 2010.

⁴ Horváth–Hajdú (2010): i. m.

⁵ A 2025-ös dátum elsősorban Montenegrót és Szerbiát érinti.

esélyt a nyugati közeledésre, az meglehetősen csekély. Nem kizárt, hogy a hosszabb távú orosz tervek még hiányoznak a Nyugat-Balkánra vonatkozóan, viszont az biztos, hogy Moszkvának van elgondolása a régiót illetően és a kialakult helyzetekhez is a rugalmasabb hozzáállás jellemzi, amely magában hordozza a gyors döntések meghozatalának képességét is, ezáltal versenytársaival szemben előnyre tehet szert.⁶

A Nyugat-Balkán az orosz külpolitikában mindig is különleges helyet foglalt el, egyrészt a történelmi szálak, az ortodox vallás, a szlávság kultúrája, ami magyarázza a Balkán kitüntetett szerepét a Kreml orosz határokon túli politikájában. Mindezek ellenére talán kijelenthető, hogy Oroszország mégsem tesz olyan lépéseket, amelyekkel kockáztathatna, nem investál különösebben a nyugat-balkáni régió vitás dolgainak rendezésébe, nem különít el forrásokat ilyen szándékkal, sokkal inkább meghagyja a helyi elit sajátjának a belső problémák kezelését. Amennyiben pedig lehetőséget lát a Balkánon azt viszont ki is használja, legyen ez csupán egy hátulról irányító szerep a helyi nacionalista csoportosulások számára, vagy az orosz propaganda terjesztésére, mivel egy mélyen gyökerező problémákkal terhelt régióban ennyi is elég, hogy a nyugatellenes retorika célba érjen. Moszkva egy olyan Nyugattal szemben meghatározott alternatívát kíván nyújtani a Balkánnak, ami egyrészt költséghatékony, de mégis hatásos, és ez nem teljes mértékben orosz érdem, hanem pontosan azoknak a kudarcoknak és frusztráltságnak az eredménye, amelyet a távoli EU-csatlakozás, és az elhúzódó vagy el sem kezdett tárgyalási folyamatok generáltak. Ehhez a pozícióhoz, amit pedig Oroszország tölt be a Balkánon, még az sem szükséges, hogy tudatosan akarja kezelni a régió biztonsági problémáit, elegendő, hogy ennek a látszatát fenntartja. Kihhasználja a belső politikai helyzetet, amely az amerikai fél szerint egy balkáni fekete lyuk létrehozásához vezet az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (a továbbiakban: NATO) és az Európai Unió (a továbbiakban: EU) érdekeltségű területén.⁷

Természetesen az Európai Uniónak és a NATO-nak is megvannak a maga eszközei a Nyugat-Balkán integrálására, amely bővítési törekvéseket Oroszország egyfajta potenciális fenyegetésként él meg. Ebből kiindulva az integrációs folyamatot akadályozva igyekszik destabilizálni a régiót a már kialakult, régről és mélyen gyökerező konfliktusok fenntartásával, a feszültség állandó fokozásával.⁸ Oroszország törekszik arra, hogy az 1990-es évek eseményeit lezáró megállapodásokat – amelyek a nyugati erőfeszítéseket tükrözik – aláássa. Tevékenysége a Nyugat-Balkán egészére kiterjed. Befolyása kiterjesztésének elsősorban gazdasági okai vannak, hiszen geopolitikai elhelyezkedése Oroszország számára egy Európa felé haladó szénhidrogén-útvonalat jelent, amely területet ennek megfelelően saját érdekei mentén távolítani próbál a nyugati integrációktól.⁹

⁶ Galeotti, Mark: Do the Western Balkans face a coming Russian storm? Policy Brief, European Council on foreign relations, ECFR/250, 4/4, 2018, 13–14.

⁷ Kumar Sen Ashish: Here's Why US Commitment to the Western Balkans Matters, Atlantic Council, Washington, 2017, www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/here-s-why-us-commitment-to-the-western-balkans-matters (Letöltve: 2019. 04. 10.)

⁸ Grzegorz Kuczyński: Russia's hybrid warfare in the Western-Balkans, *The Warsaw Institute Review*, 2019, 5.

⁹ Kuczyński (2019): i. m. 4.

A hibrid hadviselésről

A hibrid hadviselés definiálására több lehetőség is adott. Számos külföldi és hazai kutató foglalkozik a témával. Nem véletlen így, hogy a jelenségről alkotott magyarázatok gyakran ellentmondanak egymásnak vagy épp ellenkezőleg, kiegészítik, megalapozzák és kijelölik a fogalom további fejlődésének irányát. William Lind, katonai teoretikus gondolatmenete alapján az állam már nem kizárólagosan gyakorlója az erőszak monopóliumának, ezáltal a hadviselés többszereplős lett. A hibrid háborúk jelensége pedig szorosan kapcsolódik ehhez.¹⁰ Ennek tükrében az állami és nem állami szereplők egyaránt jelen vannak, azonban Rácz András rámutatott, hogy mindezek mellett a hadszíntér komplexsége válása, ami jellemzi a korunk hadviselését, ugyanis nem a háború lett hibrid, hanem az alkalmazandó eszközök és területek lettek összetettek.¹¹ Ezt alátámasztja Frank G. Hoffman is, miszerint a hibrid olyan jellegű hadviselési forma, amely a konfliktusok lehetőségeinek többféle módját egyesíti, kiemelve a szeparatista, bűnözői csoportok stabilitást aláásó szerepét is. Hoffman pontos megfogalmazásában ez így hangzik: „A hibrid háborúk folyhatnak államok-, államok és különböző nem állami szereplők között. A hibrid háborúk egyesítik a hadviselés teljes spektrumát, integrálva a konvencionális hadviselést, az irreguláris harcászatot és formációkat, a terrorista tevékenységeket, beleértve a válogatás nélküli erőszakot és kényszerítést, valamint a szervezett bűnözést.”¹²

NATO-értelmezésben a hibrid háború olyan erőszakot nem mellőző szembenállás, amelyben az állami és nem állami szereplők, a reguláris és irreguláris hadviselés elemeit, módszereit kombináltan alkalmazzák a kitűzött célok érdekében. Ez az állami működés és a társadalom különböző területein valósul meg.¹³ Ezek alapján általánosságban elmondható, hogy a hibrid hadviselés a hatalmi érdekek nem hagyományos megvalósítását hivatott szolgálni. A politikai szándék elérésére az alkalmazható erőforrások szinte bármelyike felhasználható. Tulajdonképpen a hibrid, mint jelző épp ezért is találó, hiszen a hadviselő felek, valamint eszközeik is sokrétűek. Nem hagyományosan vívott háború, nem nyílt, sokszor az adott állam belpolitikai ügyeinek beavatkozásába bújtatott tevékenység. Széles körű tehát a lehetőség, arra, hogy az agresszor fél megteremtse a megfelelő környezetet és indítékot a további konkrét katonai lépések megtételére, kivitelezésére.

A tanulmány szempontjából az orosz megközelítés a mérvadó. Az elmélet ismert képviselője Valerij Geraszimov tábornok, orosz vezérkari főnök nem az erő közvetlen alkalmazását tartja prioritásnak, hanem az álcázott, manipulatív módjait, miszerint a háború nem egyenlő a fizikai síkon létező valósággal, hanem kiterjedten kell azt alkalmazni, az információ szintjén is. Hozzáteszi, hogy a katonai erő a hadviselés során sokszor csak a késői fázisban jelenik meg, a befolyás és a belső bomlasztás, ami által

¹⁰ Krajnc Zoltán – Csengeri János: A légielő képességei a hibrid fenyegetésekkel szemben, *Hadtudományi Szemle*, 10 (2017/4) 113–114. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00037/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_04_112-125.pdf (Letöltve: 2019. 06. 17.)

¹¹ Rácz András: Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában, *Külügyi és Külgazdasági Intézet Tanulmányok*, (2014/1).

¹² Frank G. Hoffman: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars, Potomac Institute for Policy Studies, 2007, 14.

¹³ NATO Bi-SC (Bilateral Strategic Command), Bi-SC Input to a new NATO Capstone Concept for the Military Contribution to Countering Hybrid Threats, 2010.

elsősorban előnyre kívánnak szert tenni. A hibrid hadviselés esetén Oroszországnak több olyan felforgató eszköze van, amely nem katonai jellegű, saját érdekei biztosítására konkrét szakpolitikai kérdésekben. Három fő jellemzője, hogy a katonai erőt megtakarítja, állapotában tartós, amelyben a hibrid háború valósága folyamatosan változó konfliktusintenzitást jelent, végül, de semmiképp sem utolsósorban népeségközpontú, a politikai és társadalmi keretek befolyásolásához.¹⁴

A hidegháború lezárását követően, a stabilitás hiányával az újonnan kialakult biztonsági helyzetben a civilizációs, kulturális, vallási, etnikai, egyszóval a társadalmi tényezők dominálnak, amelyek regionális szintű problémát tudnak okozni. A hagyományosnak nevezhető reguláris konfliktusok valószínűsége csökkent, előtérbe kerültek az irreguláris hadviselés eszközei. Ezen eszközök alkalmazása esetében a cél a háborús szint alatt tartani a konfliktust, azonban az ellenségnek tekintett államot, annak haderejét működés- és védekezésre képtelenné kell tenni. A hibrid hadviselés eszközeinek tárházában a puha (soft) módszerek azok, amelyek megalapozzák a hadviselés további fázisainak sikerét. Ezek köre meglehetősen széles skálán mozog, a diplomácián, gazdaságon, információs szinten és pszichológián át egészen a társadalmi nyomásgyakorlás minden formájáig. Így ezek által a hadviselés sokkal összetettebbé vált. A kialakult hadszínteret pedig sok tényező befolyásolja:¹⁵

- „a globalizáció szintje,
- demográfiai adatok,
- vallási, etnikai arányok,
- a hadszíntér technológiai fejlettségi szintje,
- a hadszíntér infokommunikációs fejlettségi szintje,
- a térség fő vallási-ideológiai irányzatai,
- tömegpusztító fegyverek jelenléte,
- társadalmi fejlettségi szint.”¹⁶

Természetesen a hibrid taktika sem hatékony mindenhol. A felsorolt tényezők regionális szintű állapotának törésvonalként történő megjelenése táptalaja a direkt és indirekt módszerek sikeres alkalmazásának. A Nyugat-Balkán a befagyott konfliktusai által viszont az orosz hibrid stratégiák célpontjává vált.¹⁷

A Nyugat-Balkán az a régió, ahol Oroszország és a nyugati hatalmak közötti katonai tényezők nélküli hibrid hadviselés megy végbe. Elmondható, hogy Oroszország nem telepített katonai csapatokat a helyszínre, azonban számos más eszközzel rendelkezik, így hatásában megkérdőjelezhetetlen, legyen szó a helyi médiáról, az üzleti szféráról, vagy az ortodox egyházzal, az etnikai és vallási feszültségek szításával, a reformok blokkolásával, a nacionalista és nyugatellenes csoportok mozgósításával, kiterjedt ügynökhálózatával, a szerb paramilitáris erők támogatásával akadályát jelenti minden olyan tevékenységnek, amelyek a regionális konfliktusokra megoldást nyújthatnak.¹⁸

¹⁴ Christopher S. Chivvis: Understanding Russian „Hybrid Warfare,” and what can be done about it, Rand Corporation CT-468 Special Report, Santa Monica, Calif., 2017, 2.

¹⁵ Resperger István: A válságkezelés és a hibrid hadviselés, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 4., 21–22.

¹⁶ Resperger (2018): i. m. 23.

¹⁷ Chivvis (2017): i. m. 1.

¹⁸ Kuczyński (2019): i. m. 7.

Ennek a tevékenységnek Oroszország részéről a fő célja a már említett NATO és EU terjeszkedés megállításása, valamint olyan regionális hatalom kialakulásának megvétőzése, amely nélkül a régióban felmerülő problémák megoldása nem lenne lehetséges. Oroszország a politikai és gazdasági függőség megteremtése érdekében kulcsfontosságú stratégiai ágazatokban mélyíti el kapcsolatait a Nyugat-Balkánon, méghozzá olyan plusz törekvéssel, hogy a Balkán országainak többségében, a lehetőségekhez mérten súlyosbítsa a politikai és társadalmi törésvonalakat. Ezeket az erőfeszítéseket támogatja az országokban megjelenő demokratikus kibontakozás visszafogása, valamint a politikai polarizáció is. Moszkvának a Balkán a Fekete- és Földközi-tenger, valamint a Közel-Kelet közelsége okán is meghatározó. A Fekete-tengeren melegvízi kikötőkhöz fér hozzá, ami a délkelet-európai orosz diplomácia és katonai tevékenységek mozgatórugója.¹⁹

A Nyugat-Balkán államainak többsége az integrációérettség nélkül az orosz befolyásoltság egyértelmű célpontja. Nem mellesleg a balkáni területet Oroszország könnyedén tudja felhasználni arra is, hogy az európai biztonsági és gazdasági intézményeket befolyásolja, valamint, hogy egyéb tevékenységéről elvonja a figyelmet. Az amerikai alelnök, Mike Pence is felhívta a nemzetközi közösségek figyelmét Oroszország nyugat-balkáni erőfeszítéseire, mondván, hogy Oroszország még mindig abban a státuszban gondolkodik, hogy erővel kívánja megrajzolni a nemzetközi határokat.²⁰

Az ukrán konfliktusig nem is szenteltek nagyobb figyelmet a Nyugat politikai döntéshozói Oroszország szovjet területen kívüli politikai és katonai bővítési szándékainak. Vlagyimir Putyin Moszkvájának sokkal aktívabb orosz külpolitikája van, mint azt megelőzően. A befolyási szférájának növelésére három fő eszköze van jelen a Nyugat-Balkánon, mégpedig a propaganda, a gazdaság, ezen belül a kapcsolatok elmélyítése főként az energiaszektor, a bankügyletek, a kereskedelmi vonal és az ingatlanpiaci ágazatokban, valamint a helyi nacionalista környezet megszilárdítása a Kreml-ügynökök munkája által.²¹

A hibrid hadviselés balkáni vetülete a stratégiai dominancia nem fegyveres elérése, amelyben a politikai instabilitás, a gazdaság lassú fejlődése, a kormányzati és polgári ellenőrzés átláthatatlansága, az energiafüggés valamint az átmenetből fakadó törekvesség meghatározó szerephez jutnak. Ezek a területeken érzékelt mind külső mind pedig belső hatásokra való ellenálló-képessége a nyugat-balkániaknak többváltozós, összetett, de legfőképpen alacsony, kevésbé rugalmas és instabil. A Balkán országai-ban így ennek függvényében elmondható, hogy leginkább a nem katonai jellegű hibrid nyomást lehet vizsgálni, amely a nemzeti és regionális biztonságot veszélyezteti.

¹⁹ Paul Stronski – Annie Himes: Russia's game in the Balkans, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 2019, 1.

²⁰ Kuczyński (2019): i. m. 2.

²¹ Miroslav Mitrović: The Balkans and Non-Military Security Threats – Quality Comparative Analyses of Resilience Capabilities Regarding Hybrid Threats, *Security and Defense Quarterly*, 5 (2018/22) 5–7.

Gazdasági befolyás kiépítése

Az energia az, ami az orosz befolyás elsődleges gazdasági eszköze a régióban. Az a terület, amelyet könnyen alakít át diplomáciai eszközzé. Nem véletlen, hogy erre a szektorra fordít a legnagyobb figyelmet. A délkelet-európai régió a nyugati piacokra történő közel-keleti és közép-ázsiai olaj- és földgázszállítás szempontjából fontos térségében helyezkedik el.²² A földgáz használata a többi energiaforrás mellett pedig egyértelműen növekvő tendenciát mutat. A növekedés az ezt övező geopolitikai feszültségekben is tetten érhető, leginkább ez abból adódik, hogy az orosz függés ellensúlyozására az európai kontinentális gázforrások diverzifikálására számos elképzelés irányul. Oroszország az EU, a Balkán és más, elsősorban Ukrajnán áthaladó szomszédos országok által importált földgáz fő szállítója.²³

Oroszország legnagyobb földgázprojektje 2007 és 2014 között a Déli Áramlat gázvezeték volt, amely nem szimplán energiakereskedelmi, hanem geopolitikai törekvésnek számított. 2007-től az Eni vezérigazgatója, Paolo Scaroni és az orosz energiacég, a Gazprom alelnöke Alekszander Medvegyev egyetértési nyilatkozatával indult, majd a harmadik uniós energiacsomag szabályozási kerete által, valamint a Krím elcsatolásának következményeként, 2014-re Oroszország erős ellenállást váltott ki az EU-ból, a projekt pedig leállt. Ezután Oroszország Törökország felé fordult és a Török Áramlaton keresztül igyekszik a balkáni és a közép-európai energia-befolyását fenntartani.²⁴ Az integráció előtt álló államok közül Szerbia a teljes belföldi energiafogyasztásának 12%-át teszi ki és mindössze ennek 10%-át képes önmaga megteremteni, a további 90% pedig magas áron biztosított orosz import. Koszovó nem rendelkezik megbízható és megfizethető energiaforrásokkal, sem földgázkészlettel, sem gázvezetékkel. Macedóniában szintén nincs hazai termelés és a viszonylag kicsinek számító importja is Oroszországból érkezik. Montenegróban a villamos energia a meghatározó, nincs belföldi gáztermelő vagy elosztórendszere, de célja, hogy energiaforrásait diverzifikálja, költségeit pedig csökkentse. Albániának szintén nincs földgázimport-kapacitása, Montenegróhoz hasonlóan a villamos energiától függ. Bosznia-Hercegovina entitásai importálják Oroszországból a földgázt, a Republika Srpska pedig a BiH Gas-t megkerülve közvetlenül Oroszországból szerzi a gázt. A diverzifikálásra fejlesztési tervek sokaságát lehet felvonultatni, legyen az a Dél-kaukázusi Gázvezeték, a Transz-Anatóliai Csővezeték (TANAP), az Adria-gázvezeték (TAP), a Jón-Adriai Vezeték (IAP) vagy a Török Áramlat.²⁵ Teljesen helyénvaló, hogy az Európai Unió saját és érdekeltségi területein is csökkenteni kívánja a függőséget Oroszországtól, számos kezdeményezés azonban nem valósult meg, a megújuló energiaforrásokra való támaszkodás pedig lassú folyamat, és bizonyos, hogy a 21. század első felében továbbra is a fosszilis tüzelőanyagok számítanak kulcsfontosságúnak. A szénkészletek gyorsan kimerülnek.

²² Dušan Proroković: Energy Security of the Balkan states: Is there any alternative to Russian Gas? Katehon, 2016, <http://katehon.com/article/energy-security-balkan-states-there-any-alternative-russian-gas> (Letöltve: 2019. 05. 01.)

²³ Balkan Energy Strategies, Balkan Economic Forum, 2017, www.balkaneconomicforum.org/wp/balkan-energy-strategies/ (Letöltve: 2019. 05. 01.)

²⁴ Proroković (2016): i. m.

²⁵ Balkan Energy Strategies, Balkan Economic Forum, 2017, www.balkaneconomicforum.org/wp/balkan-energy-strategies/ (Letöltve: 2019. 05. 01.)

Az olaj felhasználása felvet számos ökológiai problémát, így a gáz válik egyre népszerűbb és elfogadhatóbb energiaforrássá. Olyan fenntartható energiakoncepció pedig nem létezik a balkáni államok számára, amelyben az oroszok nem játszanak szerepet. A legközelebbi földgázforrások Oroszországban, Iránban és Türkmenisztánban vannak, ahol Türkmenisztán esetében Kína, mint stratégia partner van jelen, Iránra vonatkozóan pedig az a meglátás, hogy annak felhasználására sokkal nagyobb szaktudásra, és finanszírozási háttérre lenne szükség. Így marad versenyben tehát a Gazprom vagy a British Petrol, tehát ezzel Oroszország is. Az ellátásbiztonság területén Délkelet-Európát pedig kifejezetten sebezhetőnek tartják, itt ugyanis a kereslet nem az igényeket, hanem a politikai prioritásokat szolgálja ki.²⁶

Oroszország viszont nem elégszik meg a földgáz, mint olyan stratégiai felhasználásával. A balkáni energiapiacra konkrét részesedést is szereztek a villamosiparban, a nukleáris energiaprojektekben, az olajfinomítóknál vagy akár a közvetlen benzinértékesítésben. Ez főként Bosznia-Hercegovinára és Szerbiára igaz. Ez utóbbi esetben nem volt nehéz dolga Moszkvának, elég volt annyit tennie, hogy Koszovó elismerésével szemben határozta meg magát és diplomáciai segítséget nyújtott Szerbiának, így máris nagyobb befolyásra tudott szert tenni a szerb energiaágazatban, a Gazprom, a Gazprom Neft és a Lukoil vállalatokon keresztül. A Gazprom Neft a régió más részein is tevékeny, leányvállalatok által, tárolókkal, fúrási és feltárási jogok tulajdonlásával, képviseleti irodákkal. Ez mind eszköz az orosz balkáni hatalom kiépítésére. Bosznia esetében annak politikai irányítását is befolyásolni tudja, mint az ötödik legnagyobb befektető az országban. Gyakran a nyereség sokadlagos, hiszen a foglalkoztatásban szegény régióban ezek a befektetések munkalehetőséget teremtenek és ez magával hozza a társadalom részéről az oroszpártoló szándék kifejezésre juttatását. Számos hitelígéretet is nyújtott már a régiónak. Jelen van a banki, lakossági, ingatlan és turizmus üzletágakban is. 2012-től az orosz állami tulajdonú Sberbank vásárolta be magát a kereskedelmi jelenlétbe, de említhetjük még az Agrokon leányvállalatot, amely több balkáni élelmiszer-ellátási ponttal, gazdaságokkal, kereskedőkkel áll partneri viszonyban, amely a mezőgazdaságtól kezdve a vendéglátáson át széles körben kiterjedt. Ezeknek a vállalatoknak tett szerkezet-átalakítási ígérek és megállapodások fokozhatják Oroszország kereskedelmi befolyását is, de az ingatlan és turizmus területén Montenegróban már egyértelműen kiemelkedő a szféra orosz tulajdoni viszonya.²⁷

Ahhoz pedig, hogy a felsorolt ágazatokban igazán hatékonyan érvényesüljön Moszkva, gyakran helyi oligarchák kegyeit is élvezzi, akik a balkáni politikára bírnak irányadó befolyással. Mindezek mellett nem lehet kihagyni azt a ténytet sem, hogy az energiafüggőségen kívül sebezhető a térség az átláthatatlan üzleti környezet, és a gyenge gazdasági szabályozás miatt, a korrupció és a Moszkvához köthető adósságszpirál a beígért projektek kivitelezése által. Több alkalommal is volt rá precedens, hogy nem valósultak meg ezek a beruházások, azonban a Kreml így is eléri a célját, amelyhez elegendő észrevétlenül függő helyzetbe kényszeríteni azokat, akik később, adandó alkalommal egy esetleges nyomásgyakorlás révén a mérleg nyelvét feléjük billentik.²⁸

²⁶ Proroković (2016): i. m.

²⁷ Stronski-Himes (2019): i. m. 5–7.

²⁸ Bauer Kristóf: A Kremlin Playbook – Oroszország közép-európai befolyásszerzésének módszertana, *Nemzet és Biztonság*, (2018/1) 7–8.

Oroszország társadalom- és politikaformáló ereje

„A társadalmi biztonság a kollektív identitás fenntartására és megőrzésére vonatkozik, ahogy az a kultúrában, vallásban, nyelvben, politikai és társadalmi értékekben kifejeződik. Ha egy állam nyelvét, elnevezését vagy az önazonosságát alkotó bármely más elemét kérdésessé teszik, úgy a társadalmi biztonság kérdéseiről van szó.”²⁹

Ezeknek az elemeknek a veszélyeztetését, főként, ha külső hatásra történik, az adott társadalom fenyegetésként éli meg. A Nyugat-Balkán azok közé a régiók közé tartozik, ahol ennek kifejezetten nagy jelentősége van, hiszen nem esik egybe az etnikumok megoszlása a területi, vallási és nyelvhasználati határokkal. Kijelenthetjük továbbá, hogy a Nyugat-Balkánon mindennek erős hatása van a bel- és külpolitika alakulására és alakítására. Ezeknek tükrében bizonyos, hogy a nyugat-balkáni társadalmi folyamatok önmagukban is a biztonságpolitikai helyzet alakítói. Mélyen beágyazott, differenciált, instabil alapokra épít a helyi identitások többsége, amely biztonsági részként értékelhető, kihasználható.

A Nyugat-Balkánon is megjelenő hibrid hadviselés jelensége pontosan ezekbe a társadalmi problémákba kapaszkodik bele és fejt ki destruktív hatását. Moszkva egészen nagy kiterjedésű információs propagandakampányokat folytat a régióban, amelyet a területen kialakított, szintén igencsak reprezentatív számú kapcsolatai tesznek lehetővé. Orosz szimpatizáns hírek, nyugatellenes retorika, ami mindezt meghatározza, amelyet gyakran vegyítenek a társadalmi problémák kiaknázatlanságával, így a régióban az orosz propaganda a vallást sem kíméli. Mondhatni egyik leg-erősebb bástyájuk az ortodox egyházi kapcsolat. Etnikai szempontból sem homogén területről van szó, nagyszámú muszlim lakossága miatt, az orosz média azt hirdeti, hogy a nyugati, főként utalva itt az uniós attitűdre, a muszlim érdekeket védi, szemben az ortodox egyházzal. Ugyanígy az etnikai szeparatizmus támogatásával vádolja főként az Amerikai Egyesült Államokat, amely a balkáni államok felszámolására irányuló törekvéseik kivetülésének kezdete. Sajnos a Balkán lakossága megvezethető, és emiatt a régió sebezhetősége sem kicsi, hiszen az őket érő hamis ingerek közül nehezen tudják megállapítani azok tartalmának eredetét. Ez abból fakad, hogy az oktatás minősége még mindig nem kielégítő, és ezt tetézi, hogy a társadalom alapvető, közvetlen környezetére vonatkozó politikai ismeretei is hiányosak. Moszkva egészen komoly energiákat fordít ennek a területnek a lefedésére. Orosz tulajdonú, de szerb nyelvű médiumok, weboldalak, mobilalkalmazások vannak jelen, amelyek a moszkvai nézeteket sugározzák a felhasználók felé, ahol egyértelműen a NATO és az EU vannak a mérleg negatív oldalán. Fokozva mindezt azzal, hogy a régiós támogatás a nyugati integrációk részéről egyre inkább érdeklődését veszti és csökkentik mind a katonai, politikai és gazdasági támogatásukat. Az információs, illetve informatikai támogatást pedig gyakran a helyi hozzáértő, ám munkanélküli fiatalok adják, akiknek ez egyfajta lehetőség a megélhetésre. A balkáni államok közös jellemzője, hogy a kibervédelem tekintetében nem kifejezetten fejlettek, emiatt az ilyen jellegű támadások ellen is meglehetősen védtelenek. Természetesen nyugati segítséggel igyekszik ezen javítani a régió, de továbbra sem kizárt, hogy az országok életében fontosnak tartott

²⁹ Gazdag Ferenc – Remek Éva: A biztonsági tanulmányok alapjai, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 23.

események mentén az informatikai támadások keresztüzében találhatják magukat. Ebben leginkább érintett a jövőben Szerbia, Koszovó és Észak-Macedónia.³⁰

Kulturális tekintetben a média esetében már említettük az ortodox egyházat, mint kapcsolatépítő, teremtő és erősítő kapcsolatot az orosz és a délszláv társadalom között. Az viszont sokak számára nem egyértelmű, hogy az egyházzal kötődő oligarchák, a vallás regionálisan meghatározó erejét kihasználva és összekapcsolva az általuk biztosított finansiális lehetőségekkel hozzájárulnak az orosz úgynevezett soft (puha) erők térnyeréséhez. A Moszkvának szimpatikus nyugat-balkáni környezet kialakításához mindezek mellett a különböző törekvések magánjellegű finanszírozásához is szükségeltetik a megfelelő partner. Konstantin Malofeev orosz üzletember személyében pedig ez is maradéktalanul megvalósul. Malofeev pontosan az az orosz milliárdos, aki képes ideológiai alapon gondolkodni és amolyan hazafias módon hisz a nagy Oroszország elméletében. Ennek érdekében Malofeev az orosz vezetéshez hasonlóan szeretné látni az EU gyengülését. Itt meg kell említeni vele kapcsolatban, hogy a nyugati szélsőséges politikai kapcsolatok sem állnak távol tőle miközben Oroszországban Aleksandr Duginnal³¹ ápol közelebbi szakmai nexust. A hibrid hadviselés esetében Konstantin Malofeev személyét az ukrán eseményekkel is hírbe hozták, miszerint az ukrán biztonsági szolgálatok információi alapján Malofeev az ukrán szeparatista mozgalom egyik kulcsfontosságú finanszírozója volt. Néhány megfigyelő úgy véli, hogy a Kreml irányelveit nem csak Ukrajnában, de potenciálisan Európa-szerte is követi és támogatja. Habár a kapcsolat Putyin és Malofeev között inkább közvetett, viszont ő megfelel az orosz vezetésnek, mert bizonyos dolgokért így nem kell és nem is akarnak felelősséget vállalni.³²

Oroszország politikai kapcsolataiban is ezt az elvet követi, hiszen a fókuszát nem egy egész kormányzatra, illetve azok politikai ideológiájának megváltoztatására helyezte át, hanem egy szűkebb, radikálisnak nevezhető közösségre. Itt már eleve olyan balkáni politikai szereplők kaptak helyet, akik a Kreml kormányirányítási megközelítését osztják, a nyugati kulturális normákat és a kisebbségi jogok régiós előmozdítását elutasítják, valamint a Balkánon továbbra is létező antiszemitizmus problémája miatt a nyugati befektetőknek és a hozzájuk kapcsolható szervezetek támogatásának ellenállnak. Ez meg is magyarázza, hogy Oroszország miért is nem használja fel politikai kapcsolatait arra, hogy a Nyugat-Balkán országaiban a nemzeti ellentétet feloldja. Politikai szálon Oroszország nem hajt végre ténylegesen nagy potenciállal rendelkező stratégiát, azon túl, hogy a NATO-t és az EU-t akadályozza, sőt, a régiós politikájának meghatározója főként a Nyugat. A Balkánon végbemenő politikai jellegű diplomácia is inkább csak szimbolikus. A hangsúly átkerült a korábban tárgyalt gazdasági, főként energetikai területre. A helyi politikában a politikai elit és az intézmények alacsony elszámoltathatósági szintje, valamint a média minőségi előírásának is nagyléptékű csökkenése mind kapaszkodót jelent Moszkva számára.³³

³⁰ Stronski–Himes (2019): i. m. 9.

³¹ Orosz politikai elemző, geostratégiai gondolkodó, az eurázsiai irányvonal vezető teoretikusa.

³² Galeotti (2018): i. m. 5.

³³ Stronski–Himes (2019): i. m. 18.

Biztonsági aspektus

Moszkva biztonsági nézeteit tekintve a balkáni érdeklődésében meglehetősen egyirányú, amely Szerbiára összpontosít. Szerbia nyíltan hirdeti katonai semlegességét, így a NATO felé sincs kifejezett csatlakozási törekvése, ezzel szemben a szerb védelmi ipar fokozatosan át is alakítja az ország stratégiai pozícióját a Balkánon. Jelenleg Szerbia védelmi ipara növekszik és jelentősen modernizálódik, amelyben Oroszország nyújtja a segítő jóbort. Ez nem csak Szerbia, de a balkáni régió geopolitikáját is alakítja. A katonai szektor megközelítőleg 200 vállalatból és kutatóintézetből áll, a 10 ezer fős létszámot is meghaladó alkalmazottal, amely évente 500 millió euró fölötti bevételt jelent Szerbiának. Fegyvergyártása széles spektrumon mozog, kivételt képez ez alól a felső kategóriás fegyverzet. Szerbiában a Yugoimport-SDPR intézménye monopolhelyzetben van a fegyverkereskedelem terén, azonban nemrég egy szabályozáskönynyitést megcélzó lépéssel lehetővé tették, hogy a külföldi befektetők tulajdonjogot szerezzenek a védelmi ipart érintő vállalkozásokban. Oroszországgal kapcsolatosan pedig 2012 óta van függőben a lehetséges közös vállalkozások kialakítása, de jelentős projektek nem valósultak meg, ráadásul elmondható, hogy az export területén inkább versenytársak a hasonló termékek miatt. Oroszország e tekintetben gazdaságilag nem, technológiailag viszont tud segítséget nyújtani, amely háttérben Moszkva számára fontos geopolitikai érdekek húzódnak, amit Belgrád biztosíthat a segítség fejében. Szerbia 40 ezer fős erői leginkább az elavult jugoszláv és szovjet fegyverekre és felszerelésekre támaszkodik. A hadsereg új felvásárlásokra és korszerűsítésre szorult, amelyben szintén Oroszország az, amely a katonai–technikai együttműködést biztosítja.³⁴

Szerbia és a többi állam viszonyában kialakult körkörös ellenségkép viszont determinálja azt a folyamatot, hogy a haderő modernizációja a jugoszláv utódállamokból a regionális fegyverkezés gondolatát váltsa ki. Ez egy olyan további vitás helyzet, amelynek rendezésében Oroszország nem érdekelt, hiszen ez számukra stratégiai előnyt jelent az EU és a NATO balkáni projektjeinek megakadályozásában.

Bármely nyugati integrációs tagság csak akkor lehetséges, ha az ország tartosan és meghatározó módon hozzájárul a stabilitáshoz. A stabilitás, mint olyan pedig kölcsönös függést jelent a szomszédos országokkal, amelynek alapján a jószomszédi kapcsolat kialakítását létszükségletnek is tekinthetjük. Szerbia Oroszország balkáni bástyája, habár az uniós csatlakozást stratégiai célként jelölte meg, amellyel szemben az EU Koszovó elismerésének igényét támasztotta, az utóbbi fél évben védelmi kérdések tekintetében éles ellentétet viseltet Koszovó haderő–alakítási törekvéseivel. A Koszovói Biztonsági Szervek hadsereggé alakítása 2019. január 21-én hivatalosan is megkezdődött.³⁵ Jelenlegi helyzetben nem alkotmánymódosítás révén állít fel új haderőt, hanem a törvénymódosítások segítségével a már létező biztonsági erők

³⁴ Heler, Daniel: Serbian Guns Have Consequences for Balkans and Beyond, 2018, <https://balkaninsight.com/2018/12/13/serbian-guns-have-consequences-for-balkans-and-beyond-12-12-2018/> (Letöltve: 2019. 04. 14.)

³⁵ Elkezdődött a hadsereg megalakítása Koszovóban, Háború Művészete, 2019. 01. 23., www.haborumuveszete.hu/egyeb-hirek/elkezdodott-a-hadsereg-megalakitasa-koszovoban (Letöltve: 2019. 04. 01.)

esnek át hatásköri bővítésen mindezt egy tízéves időkeret alatt.³⁶ Számokban kifejezve a Koszovói Biztonsági Erők 2500 főnyi könnyűfegyverzettel ellátott állománya kibővül 5000 hivatásos fegyveressel és 3000 tartalékos katonával. Ez az állapot viszont magával hozza azt a folyamatot, hogy a könnyűfegyverzet mellett megjelennek a nehézfegyverek is. Belgrád a szerb lakosság védelmében vonja kérdőre Pristinát, véleményük szerint a haderő megalakítása a szerb társadalom ellen irányul, továbbá kijelentette, hogy nem Koszovó vagy más ország ellenében modernizál Szerbia, mindössze korszerűsítési céllal. Ezt a gondolatmenetet tovább fűzte Ana Brnabić, hogy mindazonáltal nem kívánják végignézni a kialakult helyzet hatására, hogy a koszovói szerb társadalom bármiféle atrocitást szenvedjen el. Ezt cáfolva a pristinai kormány annak adott hangot, miszerint a Koszovói Biztonsági Erők hatásköri kibővítése pusztán azzal a céllal történik, hogy biztosítsák a békét az országban.³⁷

Oroszország azonban nemcsak a haderő közvetlen támogatásával, hanem a katonai szektor mikroszintjén is építkezik. A társadalomban ugyanis az arra fogékony fiatal tizenévesek számára katonai stílusú képzést nyújtott több alkalommal is, amely kulturális és katonai szuggesztív nyomásgyakorlásként is felfogható. Hasonló logika mentén gondolkodva 2018-ban a szerb rendőrség az egyik ilyen oktatást nyújtó táborot bezáratta, gyermekekkel való visszaélés indokával.³⁸

2012 tavaszán Oroszország szerbiai székhellyel, egészen pontosan Niš városában humanitárius segítségnyújtási központot hozott létre. A központ fejlett vészhelyzet-reagálási képességekkel rendelkezik, ennek ellenére a nyugati hatalmak által számos vád éri, miszerint hírszerző objektumként szolgál. Bármi is legyen a létesítmény valódi célja, az bizonyos, hogy Moszkvának ezáltal lehetősége van feltételezett adatgyűjtési és műveleti működésre, és nem csak Szerbia, de Bosznia-Hercegovina, Észak-Macedónia és Koszovó megfigyelésére is. Az orosz érdek az lenne, hogy a központ diplomáciai státuszt kapjon Szerbiától, ami korlátozná Szerbia azon mozgásterét, hogy ellenőrizze és figyelemmel kísérje az orosz tevékenységeket.

Szarajevóban a Republika Srpska és Milorad Dodik által kialakult viszony, így a rendőri egységek, a terrorizmus elleni küzdelem és a tömegkezelési tevékenységek is orosz támogatásban és képzésben részesültek, a boszniai szerb paramilitáris egységek pedig a Niš-ben létrehozott központban kapták felkészítésüket.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni a délszláv régió szélsőjobboldalnak titulált fegyveres csoportosulásait, és azok orosz kormányzati kapcsolatát. Nem közvetlen a Kremlé, hanem orosz szimpatizáns proxyk koordinálják.³⁹ Ezeknek célja, hogy potenciális zavaró erőként tovább szítsák a politikai és társadalmi ellentéteket.

³⁶ Fatos Bytci: Kosovo votes to create national army over Serb objections, 2018, www.reuters.com/article/us-kosovo-army/kosovo-votes-to-create-national-army-over-serb-objections-idUSKCN1MS260 (Letöltve: 2019. 03. 25.)

³⁷ Koszovói hadsereg alakul, Szerbia fegyverkezik, Háromszék, 2018, www.3szek.ro/load/cikk/118817/szerbia-fegyverkezik-koszovoi-hadsereg-alakul (Letöltve: 2019. 03. 25.)

³⁸ Stronski–Himes (2019): i. m. 14.

³⁹ Stronski–Himes (2019): i. m. 14–16.

Összegzés: a NATO és az EU ellenhibrid tevékenysége

A balkáni államok tehát nem közvetlenül katonai, hanem hibrid külső hatásnak vannak kitéve, alacsony intenzitású nem katonai nyomás alatt állnak és érzékenyek is a hibrid támadásokra, és többnyire kis ellenálló-képességgel bírnak mindezekkel szemben.

Összegezve azt láthatjuk, hogy Moszkva legnagyobb sikere, hogy ki tudja használni a balkáni sebezhetőségi pontokat. Fejlődő tendenciát mutat a befolyása a kulcsfontosságú balkáni államokban, ezzel is reprezentálni tudja, hogy továbbra is olyan hatalom, amelyet számításba kell venni az európai térben, az uniós szankciók és a saját diplomáciai elszigeteltsége ellenére.

A Balkán viszont ezen erőfeszítések mellett sem elsődleges stratégiai területe Moszkvának, így abban biztosak lehetünk, hogy a NATO és az EU délkelet-európai bővítését nem fogja erővel akadályozni. Ezzel párhuzamosan pedig az is nyilvánvaló, hogy az összes balkáni állam legfőbb célja az európai integráció. Így a hidegháborús ellenpólus és NATO-tagállam USA és a területen legfőbb érdekelt EU több, módszerebb erőfeszítést tehetne a manipulatív eszközök megfékezésére, miszerint:

- nyíltan vállalniuk kell a régió iránti elkötelezettséget;
- kerülni kell azokat a retorikai fordulatokat, amelyben a Balkán zéró összegű játszma szereplőjeként jelenik meg;
- hangsúlyozniuk kell, hogy kölcsönös érdekeik vannak mind a régióban és a régióknak is az Unióval;
- támogatniuk kell a balkáni országok belső biztonsági reformjait és a védelmi szféra intézményeinek fejlesztését;
- konkrét lépéseket kell foganatosítaniuk a Nyugat-Balkán ellenállóképességének és tudatosságának fokozására, fejlesztésére.⁴⁰

Alapvetően 2016 óta létezik a hibrid fenyegetésekkel szembeni közös erőfeszítés az EU és a NATO részéről, onnan számítva prioritásként jelöli meg a fenyegetések terén. Felismerték, hogy a hibrid hadviselés meglehetősen változatos, széles spektrumon alkalmazott eszközei, módszerei is változnak, amivel szemben egy hasonlóan dinamikus, gyorsan fejlődő képességet kell felmutatni, hogy lépést tudjanak tartani a hibrid számos variációjának megjelenésével. Ehhez az kell, hogy akár az EU, akár a NATO vagy más nemzetközi szervezetek, tagállamok döntéshozói információt szerezzenek arról, hogy a hibridben aktuálisan hol van a hangsúly, milyen új eszközök alkalmazása van kilátásban. Ennek a felkészülésnek része kell, legyen a megfelelő polgári tájékozottság, szabad és befolyásmentes sajtó, hatékony jogi keretek kialakítása a hibriddel szembeni fellépés lehetőségére, és a képzett nyilvánosság megléte. Ugyanis meg kell érteni annak működését, ha tenni kívánunk ellene. Nemcsak általános igazságokat kell elsajátítanunk a hibrid lényegéről és működéséről, hanem specifikusan kell azt vizsgálni, mert a sokrétűsége mellett a bevetési területnek megfelelő egyedi célokkal rendelkezik, amely a sebezhetőségi pontok kiaknázására épít. Így az országoknak saját maguknak is meg kell ismerniük biztonsági réseiket és nem egy általános meghatározás mentén kell védelmüket kiépíteni. A hibrid jelenség kapcsán

⁴⁰ Stronski–Himes (2019): i. m. 16–19.

ez regionális szintű probléma is, ugyanis amennyiben egy ország működésében zavar keletkezik, amely támadható, az hatással lehet más, szomszédos országokra is. Ezért a szuverén lépéseken, az önismereten túl, közös fellépés, tervezés, válasz szükséges. Kulcsfontosságú, hogy fokozni kell az együttműködést a képzés és gyakorlatok terén is, mivel a háborús küszöb alatti hibrid fenyegetésekre reagálni sokoldalú, bonyolult gyakorlatokat kíván meg.⁴¹

A NATO a felkészülés, megakadályozás, megvédés stratégiáját követve lép fel a hibrid fenyegetésekkel szemben. Kiemelik azt a tényt, hogy a hibrid hadviselés módszerei önmagukban nem számítanak újnak, de azok gyorsasága, intenzitásának mértéke, a gyors technológiai, valamint globális változások elősegítik ezeket. A reakció a NATO megfogalmazásában elsődlegesen a célország felelőssége, és a NATO, mint Szövetség a kollektív védelem eszközeként avatkozik be. A hibrid a NATO jelenleg prioritást élvező kutatási területe, olyannyira, hogy rendelkezik a hibrid fenyegetések követésére és elemzésére is alkalmas képességgel, továbbá létrehozott egy ellenhibrid támogató csapatot, amelyet olyan területeken lehet bevetni, támogatva az adott nemzet hatóságait, amelyek tényleges hibrid nyomás alatt állnak. Stratégiájukban természetesen a partnerekkel, tagállamokkal, az EU-val folytatott koordináció megerősítése is feladat. A hírszerzés, elemzés fokozása az együttműködés révén hatékonyabb, és segít javítani a hibrid szituációs adottságokat, megakadályozva a propaganda és dezinformációs tevékenységek hatásának terjedését.⁴²

Az EU részéről egy 22 pontból álló, egyfajta keret kialakítása valósult meg, a tudatosság növelésétől a rugalmasság megteremtéséig számos pontot fogalmazott meg. Ennek talán legfontosabb része, az EU hibrid fúziós cellájának létrehozása, ahol az információk széles körű gyűjtése a döntéshozók tájékoztatását szolgálja egyaránt az uniós intézményekben és a tagállamokban. Ebben a legaktívabb segítséget a 2016-ban, Helsinkiben felállított európai kiválósági központ jelenti, amely a hibrid küzdelem elleni megoldások útkeresésére a választ számos eszközzel, forrással igyekszik biztosítani.

A 22 pont több területet próbál lefedni, így jelen van az aktívabb stratégiai kommunikáció és a médiafigyelés optimalizálása a manipulatív kampányok ellen. Az energiaágazat diverzifikálása mind az útvonalak és energiaforrások tekintetében, figyelve a szállítás megszakításának megakadályozására. A polgári felkészültség biztosítása, a kiberbiztonság erősítése, biztonságosabb internethasználat, az online propaganda kiküszöbölése.⁴³ Ahogyan a NATO-nál, úgy az EU stratégiájában is megvalósul a szoros, megerősített együttműködés. Annak ellenére, hogy több előrelépés történt egyenként és közös erőfeszítéssel is, még mindig sok a tennivaló. A már említett képzés, a gyakorlatok, a tagállamok közötti bizalom és támogatás megléte, a nemzeti sérülékenységek azonosítása, a rugalmasság fejlesztése, tehát a hibrid fenyegetés természetének közös megértése a cél. Ezáltal gyakran látszólag egymástól független

⁴¹ Cooperating to counter hybrid threats, Nato Review, 2018, www.nato.int/docu/review/2018/Also-in-2018/cooperating-to-counter-hybrid-threats/EN/index.htm (Letöltve: 2019. 05. 01.)

⁴² NATO's response to hybrid threats, 2018, www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm (Letöltve: 2019. 05. 01.)

⁴³ A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats, European Union External Action, 2018, https://eeas.europa.eu/topics/economic-relations-connectivity-innovation/46393/europe-protects-countering-hybrid-threats_en (Letöltve: 2019. 05. 01.)

események és a kapcsolódási pontjaik felismerése már a korai szakaszban elérhető, megakadályozva ezzel a hibrid hadviselés további fázisainak kiteljesedését. Addig azonban, amíg vannak olyan európai országok, így a délszláv államok is, akik nem teljesen integrálódtak NATO- és EU-vonalon, és a közös fellépésben nem aktív résztvevők, sebezhetőségükkel a hibrid hadviselés számára potenciális hadszínteret jelentenek.

Felhasznált irodalom

- Ashish, Kumar Sen: Here's Why US Commitment to the Western Balkans Matters, Atlantic Council, Washington, 2017, www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/here-s-why-us-commitment-to-the-western-balkans-matters (Letöltve: 2019. 04. 10.)
- Balkan Energy Strategies, Balkan Economic Forum, 2017, www.balkaneconomicforum.org/wp/balkan-energy-strategies/ (Letöltve: 2019. 05. 01.)
- Bauer Kristóf: A Kremlin Playbook – Oroszország közép-európai befolyásszerzésének módszertana, *Nemzet és Biztonság*, (2018/1) 3–26.
- Bytyci, Fatos: Kosovo votes to create national army over Serb objections, 2018, www.reuters.com/article/us-kosovo-army/kosovo-votes-to-create-national-army-over-serb-objections-idUSKCN1MS26O (Letöltve: 2019. 03. 25.)
- Chivvis, Christopher S.: Understanding Russian „Hybrid Warfare,” and what can be done about it. Rand Corporation CT-468 Special Report, Santa Monica, Calif., 2017.
- Elkezdődött a hadsereg megalakítása Koszovóban, *Háború Művészete*, 2019. 01. 23., www.haborumuveszete.hu/egyeb-hirek/elkezdodott-a-hadsereg-megalakitasa-koszovoban (Letöltve: 2019. 04. 01.)
- A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats, European Union External Action, 2018, https://eeas.europa.eu/topics/economic-relations-connectivity-innovation/46393/europe-protects-countering-hybrid-threats_en (Letöltve: 2019. 05. 01.)
- Galeotti, Mark: Do the Western Balkans face a coming Russian storm? Policy Brief, European Council on foreign relations, ECFR/250, 4/4, 2018.
- Gazdag Ferenc – Remek Éva: A biztonsági tanulmányok alapjai, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.
- Heler, Daniel: Serbian guns have consequences for Balkans and beyond, 2018, <https://balkaninsight.com/2018/12/13/serbian-guns-have-consequences-for-balkans-and-beyond-12-12-2018/> (Letöltve: 2019. 04. 14.)
- Hoffman, Frank G.: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars, Potomac Institute for Policy Studies, 2007.
- Horváth Gyula – Hajdú Zoltán (szerk.): Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országaiban, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010.
- Koszovói hadsereg alakul, Szerbia fegyverkezik, Háromszék, 2018, www.3szek.ro/load/cikk/118817/szerbia-fegyverkezik-koszovoi-hadsereg-alakul (Letöltve: 2019. 03. 25.)
- Krajnc Zoltán – Csengeri János: A légerő képességei a hibrid fenyegetésekkel szemben, *Hadtudományi Szemle*, 10 (2017/4) 112–125. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00037/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_04_112-125.pdf (Letöltve: 2019. 06. 17.)

- Kuczyński, Grzegorz: Russia's hybrid warfare in the Western-Balkans, *The Warsaw Institute Review*, 2019.
- Mitrović, Miroslav: The Balkans and Non-Military Security Threats – Quality Comparative Analyses of Resilience Capabilities Regarding Hybrid Threats, *Security and Defense Quarterly*, 5 (2018/22) 20–45. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0012.7224>
- Cooperating to counter hybrid threats, *Nato Review*, 2018, www.nato.int/docu/review/2018/Also-in-2018/cooperating-to-counter-hybrid-threats/EN/index.htm (Letöltve: 2019. 05. 01.)
- NATO Bi-SC (Bilateral Strategic Command), Bi-SC Input to a new NATO Capstone Concept for the Military Contribution to Countering Hybrid Threats, (2010)
- NATO's response to hybrid threats, 2018, www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm (Letöltve: 2019. 05. 01.)
- Proroković, Dušan: Energy Security of the Balkan states: Is there any alternativ to Russian Gas? *Katehon*, 2016, <http://katehon.com/article/energy-security-balkan-states-there-any-alternative-russian-gas> (Letöltve: 2019. 05. 01.)
- Rácz András: Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában, *Külügyi és Külgazdasági Intézet Tanulmányok*, (2014/1).
- Resperger István: A válságkezelés és a hibrid hadviselés, *Dialóg Campus Kiadó*, Budapest, 2018
- Stronski, Paul – Himes, Annie: *Russia's game in the Balkans*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 2019.